
KÖNYVJELZŐ

SZALAI ERZSÉBET: EZREDVÁLTÓ DILEMMÁK MAGYARORSZÁGON

(Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000, 238 o.)

TÁTRAI PATRIK

A kilencvenes évek és a mai Magyarország gazdasági és szociális problémái tárulnak fel Szalai Erzsébet könyvében. A rendszerváltás gazdasági és társadalmi hatásai, a globalizációval megjelenő új kihívások, az értelmiség szerepe a mai Magyarországon, a nők helyzete a tudományban: megannyi kérdés, melyekre válaszokat keres a szerző a kötetben.

A könyv 1998 és 2000 vége között a Kritikában, az Élet és Irodalomban valamint a Népszabadságban megjelent politológiai, szociológiai témájú tanulmányokat, esszéket, publicisztikákat köti csokorba. Három nagyobb egységből áll. Az első tartalmazza a szerző nagyobb terjedelmű, átfogó esszéit, tanulmányait, a második a Népszabadságban megjelent írásait fűzi össze, míg a harmadik egy válogatás az Élet és Irodalomban különböző szerzőktől megjelent írásokból (Vita a tudás és az értelmiség társadalmi szerepéről).

A kötet első írása (Értelmiségi szerepek az ezredvégen) az értelmiség helykeresését vizsgálja. Szalai szerint a mai magyar értelmiség három nagyobb csoportra osztható: a médiasztárokra, a tudományos, illetve a kritikai értelmiségre. Az első két csoportra erőteljesen hat a politika és a piac. A médiasztárok esetében fontos a közönség támasztotta kereslet is, a tudományos értelmiség viszont sokszor manipulálható. Akiket e két csoport kizár magából – a szintézisre való törekvése miatt –, azokat nevezi Szalai kritikai értelmiséginek.

A szerző e meghatározások után ismerteti a kritikai értelmiség feladatát, helyzetét, belső tagolódását. Fontosnak látja e csoport szerepét, hiszen „*az értelmiség felé irányuló társadalmi szükséglet – mint a folyamatok (ti. a korábbi struktúrák szétesése, a társadalom individualizációja) értelmezője iránti szükséglet – nő*”. Összességében szükségesnek látja a kritikai értelmiségi szerep megújítását, melyet két okra vezet vissza: a gazdasági elitek növekvő erőfölényére, illetve a szerző szerint elengethetetlenül szükséges holisztikus szemléletmód alkalmazására.

A második tanulmány (Szociális vagy társadalmi érzékenység) a nagy „*jövedelem-átszivattyúzások*” után végbemenő forrás-újraelosztás hatásaival, valamint a szegénypolitikákkal foglalkozik. A rendszerváltás utáni időszakban a szegénység tömegessé vált, ami a magas munkanélküliséggel együtt a globalizálódó világ jellemzőjeként is meghatározható. Szalai kifejti: egyre nagyobb társadalmi feszültsé-

geket okoz a szegények és gazdagok közötti szakadék folyamatos növekedése, azaz egyre kevesebbek birtokolnak egyre több jövedelmet.

Magyarországra tekintve Szalai megállapítja, hogy a kilencvenes évek közepére lényegében befejeződött a rendelkezésre álló források újraelosztása. A társadalom szerkezete stabilizálódott, s megkezdődött a különbségek generációs átörökítése. A szerző elének festett jövőképe nem túl biztató: *„Az elkövetkező években a legnagyobb realitását (...) jelentős társadalmi csoportok csendes lecsúszásának, az ebbe való csendes belenyugvásnak és az atomizáció erősödésének látom”*.

Szalai Erzsébet harmadik írása (Tarsis vagy Ninive) több, egymással laza kapcsolatban levő gondolatmenetből áll össze. Központi témája a rendszerváltás, annak előnyei, hátrányai esetleges alternatívái. Megfogalmazza a rendszerváltás erkölcsi alapkérdését: *„Vajon morálisan joga van-e a társadalom egy kisebbségének a többség áldozatvállalását követelni, miközben ő maga nemhogy áldozatot nem hoz (még a gesztus szintjén sem), de rohamosan gyarapszik.”*

A következő írás címe: A puccs, azaz a Bokros-csomag szociológiai előzményei, háttere, következményei. E roppant érdekes írás több interjúra épül, köztük Horn Gyula visszaemlékezéseire. Szalai úgy látatja a kilencvenes évek közepének politikai, gazdasági útvesztőjét, hogy közben mindvégig háttérben marad, egy-egy kommentáron kívül nem jelenik meg. Remekül „összerakta” ezt a részt, izgalmas, lebilincselő olvasmány, mely bemutatja a lobbik nyomását a kormányra, a nagyvállalatok szerepét a politikai döntésekben, valamint a Bokros-csomag gazdasági előzményeit. Megítélésem szerint Szalai nem tartotta szükségszerűnek és megalapozottnak a Bokros-csomagot. Létrejöttét a késő kádári technokrácia hatalomra kerülésével magyarázza, az intézkedéseiket pedig reformdiktatúrának tartja.

Az első rész utolsó írása a gazdasági hatalom szerkezetével foglalkozik. A szerző arra a kérdésre keresi a választ, hogy kik birtokolják ma a gazdasági hatalmat, és hogyan tettek szert rá. Szalai először ismerteti a magyarországi szocializmus nagyvállalati rendszerét, annak felbomlását, privatizációját. A magyar tulajdonosok mellett a privatizáció során megjelentek a külföldiek is. A magyar gazdaságpolitika és privatizáció sajátosságai miatt a külföldi tulajdon aránya igen magas. A folyamat maga komoly tulajdonosi koncentrációt okozott. A szerző ezek után statisztikai adatokkal támasztja alá a multinacionális nagyvállalatok kimagasló szerepét, illetve a kisvállalatok relatív megerősödését. Rámutat arra is, hogy a kis- és középvállalatok, illetve a nagyvállalatok között alig van kapcsolat. Összegzésképpen azt írja, hogy a magyar tulajdon- és vállalatszerkezet nem hasonlít sem a nyugati, sem az ázsiai, sem a posztzocialista struktúrákhoz. *„A magyar modell leglényegesebb tulajdonsága a külföldi tulajdon dominanciája.”* Megítélésem szerint ezen írás bátor kísérlet a magyarországi tulajdonosi kör feltérképezésére, de alapvető adatok hiányában e kísérlet csak részben járhatott sikerrel.

A könyv második részében Szalai publicisztikai írásait találjuk. Témakörük változatos: az aktuálpolitikai kérdésektől, az elméleti témáig sok minden megtalálható. Különösen foglalkoztatja a nők helyzete a posztmodern társadalomban és a tudományban (Nők a tudományban, Védett férfiak?); a politikai kultúrharc (Tétek és

befutók, Szekértáborok mögött); a háború, annak hatása az értelmiségre, a háborús manipuláció (Regresszió, Megússzuk?); az individualizálódó társadalom (A kis herceg ma).

A könyv befejező része, a Vita a tudás és az értelmiség társadalmi szerepéről az Élet és Irodalomban megjelent cikkekből közölt válogatás. Mint a címe is mutatja, ez egy vita volt, mely két fő kérdés körül forgott. Az egyikben a szerzők az értelmiség helyzetét, szerepét, feladatát vizsgálták, a másikban a tudás, a tudásipar, a tudástermelés és az oktatás témáit járták körül.

Szalai Erzsébet kritikai értelmiségiként írt könyve a politológia és a szociológia határai között mozog, s nagyfokú társadalmi érzékenységről tesz tanúbizonyságot. Ajánlható mindenkinek, akit érdekelnek a rendszerváltás után felmerülő problémák, kérdések, és a rájuk adott válaszok, s a globalizáció új kihívásai. Ajánlható azoknak is, akik kíváncsiak a társadalmi egyenlőtlenség mélyebb okaira, s az értelmiség új feladataira.

